

ÜBER ALTE STEINKONSTRUKTIONEN IM SÜDKURLAND

Zusammenfassung

Anfang des 19. Jh. wurden in der Bauerngesinde Kinten von Dserwen im Unterbau der Wohn- und Wirtschaftsgebäude 3 Fuss hohe Steinkonstruktionen entdeckt. Mit 4-8 Fuss hohen Steinen waren in 387 und 42 Schritt Länge auch 2 Felder umgeben. In der nächsten Umgebung lagen noch mehrere Hunderte von grossen Steinen. Im Volksbrauch wurden diese Steine mit dem Namen des Zauberers und Kraftmenschen Kinte verbunden. Mitte des 19 Jh. wurden die Steinkonstruktionen in Kinten von Dserwen vernichtet. Nach Archivangaben sind ähnliche Konstruktionen, ebenfalls vernichtet, in Stricken von Schkeden gewesen. Ende der 80-er Jahren d. Jh. ist im Südkurland - Rutzau - ein Zaun von steil gestellten Steinen in 1 m Höhe und 500 m Länge entdeckt. In Zierau ist eine 8x15 m grosse, etwas gerundete rechteckige steinerne Konstruktionen gefunden. Man kann Parallelen zu solchen Konstruktionen westlich von Kurland - in Gottland, Ehland und im Festland von Schweden finden. Dort sind verschiedene Formen der Feldeinfassungen, gerundete, rechteckige Bauten-Fundamente u.a. verbreitet. Nach Funden ist festzustellen, daß solche Konstruktionen schon vor der römischen Kaiserzeit hier existierten, ihre Blütezeit erreichten sie in der Römischen Kaiserzeit und seit der Mitte des 1. Jahrtausends wurden sie erneut nicht mehr errichtet. In der kurländischen Folklore ist der Name Kinte oft vertreten. Beim Kartographieren der Sagennotierungsorte und Toponyme mit dem Wortstamm -kint wurde festgestellt, daß sie unbedingt mit dem Kurland verbunden sind.

Diese Parallelen in Acht genommen, können wir die südkurländischen Steinkonstruktionen als alte Bauten- und feldeinfassungen betrachten. Hypotetisch ist es anzunehmen, daß die südkurländischen Steinkonstruktionen unter westlichem Einfluss entstanden sind. Vorläufig kann man nicht sagen, ob dieser Einfluss direkt gewesen ist, oder es von ähnlicher Bodenbearbeitungsweise und sozialer Organisation der Landarbeiter herfergerufen worden ist.

DĖL VAKARŲ ŽEMAIČIŲ KULTŪROS SUBSTRATO

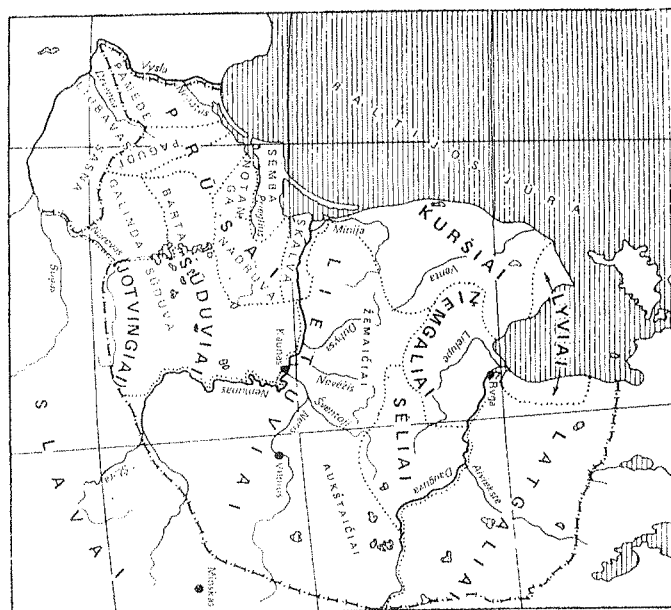
1985 m. Jūrmaloje įvyko baltų etinei istorijai skirta konferencija. Remdamiesi naujausiais archeologiniais atradimais, įrodinėjome, kad žemaičių kultūra nuo pat jos susidarymo apie V a. ir iki Lietuvos valstybės susiformavimo XIII a. viduryje toli gražu nebuvo vienalytė. Ją reprezentuoja mažų mažiausia bent 3 lokaliniai variantai: vakarinis - Jūros baseine, rytinis - Nevėžio baseine, šiaurinis - Šiaulių ir Radviliškio apylinkėse.

Laikantis šios nuostatos, savaime kyla klausimas, kokios galėjo būti priežastys, lėmusios žemaičių kultūros regioninius skirtumus? Mūsų nuomone, svarbiausioji tų skirtumų priežastis - tai nevienodas pamatas, ant kurio slūgsojo vakarų, rytų ir šiaurės žemaičių kultūros atmainos.

Trumpame straipsnyje kalbėsime tik apie vieną, t.y. vakarų žemaičių kultūros substratą ir remsimės naujausia archeologine medžiaga, kurią yra sukaupusi Lietuvos istorijos instituto "Žemaitijos" ekspedicija, nuo 1975 m. darbuodamasi Jūros ir Dubysos tarpupyje, kitaip sakant, vakarinėse istorinės Žemaitijos žemėse. Priminsime, kad terminą "istorinės Žemaitijos žemės" mes vartojame ta prasme, kaip jis suvokiamas ankstyvuosiuose rašytinėse istorijos šaltiniuose. Pagal juos, žemaičiai buvo paplitę didžiulėje teritorijoje, apimančioje Jūros, Dubysos, Nevėžio pakrantes (1 pav.). Antai nežinomas misionierius, skelbęs krikščionių tikėjimą karaliaus Mindaugo valdomoje Lietuvoje, paliktame rankraštyje nurodė, kad žemaičiai vakaruose nesiekia jūros, juos skiria kuršių kraštas, o rytuose ribojasi su Rusijai kaimynine žeme - Lietuva¹. Lietuvą žemaičiai vadina Aukštaitija, o save laiko tos pačios lietuvių tautos žmonėmis. Taip aiškino Vytautas Didysis savo laiške imperatoriui Zigmantui, nurodydamas, kad Žemaitijos vardas lietuviškai reiškia "žemesnė žemė"².

Bet grįžkime prie archeologinių šaltinių, leidžiančių žvilgtelėti į etnokultūrinę situaciją, kuri buvo susiklosčiusi Jūros, Dubysos ir Nevėžio upynuose I-IV a., t.y. senajame geležies amžiuje - žemaičių sąjungos susidarymo išvakarėse.

Archeologinėje literatūroje yra įsigalėjusi nuomonė, paremta iki 1977 m. sukauptais archeologiniais duomenimis³, kad šiuo laikotarpiu ir minėtame regione buvo išplitusi pilkapių kultūra, kuri buvusi tas substratas, pamatas, ant kurio slūgsojo ne tik žemaičių, bet ir kitų rytų baltų (žiemgalių, sėlių) kultūros. Žemaičiams skiriama tik dalis istorinės Žemaitijos žemių: šiaurėje jos apėmė Ventos aukštupio baseiną, šiaurės vakaruose siekė Varduvos, vakaruose Sedos, Telšių, Žarėnų apylinkėse, Jūros pakrantes, pietuose - Tauragės, Eržvilko, Ariogalos apylinkes, rytuose - Dubysą iki Šušvės. Tačiau su tokiu Žemaitijos padalijimu sutiko ne visi archeologai, jau nekalbant apie istorikus ar kalbininkus. Tad, re-

I pav. Baltų gentys XIII a.
(pagal: Gimbutienė M. Baltai priešistoriniais laikais. V., 1985).

miantis net ir tais pačiais archeologiniais šaltiniais, buvo išsakyta nuomonė, jog žemaičių seniausioji kultūra buvo paplitusi daug didesnėje teritorijoje: tarp Jūros vakaruose ir Šventosios rytuose V-VIII a. datuojami plokštiniai kapinynai sudaro vieną kultūrinę grupę, kuri ir esanti žemaičių palikimas.

Kaip matome, archeologai nesutarė dėl žemaičių apgyvento arealo, tačiau nė vienas jų nereiškė abejonių dėl to, kad per visą senąjį geležies amžių Jūros ir Dubysos tarpupyje klestėjusi pilkapių kultūra. Tuo abejoti pradėta tik pastaraisiais metais. Mat "Zemaitijos" ekspedicija kiekvieną kasinėjimų sezoną sukaupdavo naujų duomenų, vis atkakliau bylojančių, jog bent jau senojo geležies amžiaus antrojoje pusėje minėtame regione gyvenusios gentys savo mirusiuosius laidojo visai ne pilkapiuose, bet plokštiniuose kapinyuose. Be to, kapai būdavo aptveriami akmenų vainikais, visai panašiai, kaip tai darė vakarų baltų gentys, paplitusios Balti-

jos pakrantėse, dabartiniuose Kretingos, Klaipėdos rajonuose. Iki šiol vakarinėse žemaičių žemėse - Jūros baseine - yra žinoma jau 14 vietovių, kuriose tebėra kapinynai su kapais, apjuostais akmenų vainikais⁴. Kai kurie šių paminklų yra kasinėti.

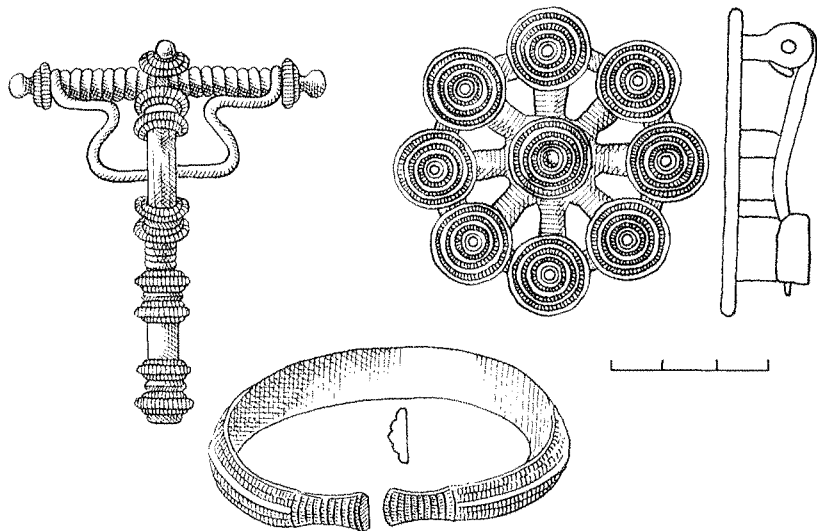
2 pav. Akmenų vainikai, juosiantys kapus. Žviliai, Šilalės r.

Ypač reikšmingi yra Žvilių kapinyno (Šilalės r.), tyrimų duomenys. Mat šiauriniame jo pakraštyje atkasti III-IV a. kapai tebebuvo apjuosti keliaukščiais (iki 5 eilių) akmenų vainikais, kurie vietomis iki šiol gana gerai išsilaikę (2 pav.). Todėl akivaizdu, kad prie ovalios ar apskritos formos vainikų dažnai prijungti kiti. Vainiko dydis priklausė nuo to, kas kape buvo laidota - suaugęs ar vaikas. Geriau išlikusių vainikų išoriniai matmenys siekė nuo 210 iki 400 cm ilgio ir nuo 150 iki 220 cm pločio, vidiniai matmenys - 180x280 - 90x160 cm. Akmenys aplink kapus krauti visai panašiai, kaip ir Lietuvos pajūrio kapinyuose: ant apačioje glaudžiai sudėtų dažniausiai didesnių akmenų tvarkingai dedami kiti, vis mažesnio skersmens akmenų ratai. Taip sudėta tvorelė (iki 55 cm aukščio) viršuje būdavo pasvirusi vidaus link.

Akmenų rentiniai ir jų dalys aptikti kartais visai negiliai - tuoj po velėna, o kartais - net 50 cm gilumoje nuo dabartinio žemės paviršiaus. Dalis mirusiųjų laidoti akmenų vainiko lygyje ar 15-20 cm giliau jo. Tačiau kai kuriuose kapuose skeleto likučiai ir įkapės būdavo aptinkami net 70-90 cm giliau apatinės vainiko eilės. Beje, mirusieji laidoti ir tarp akmenų

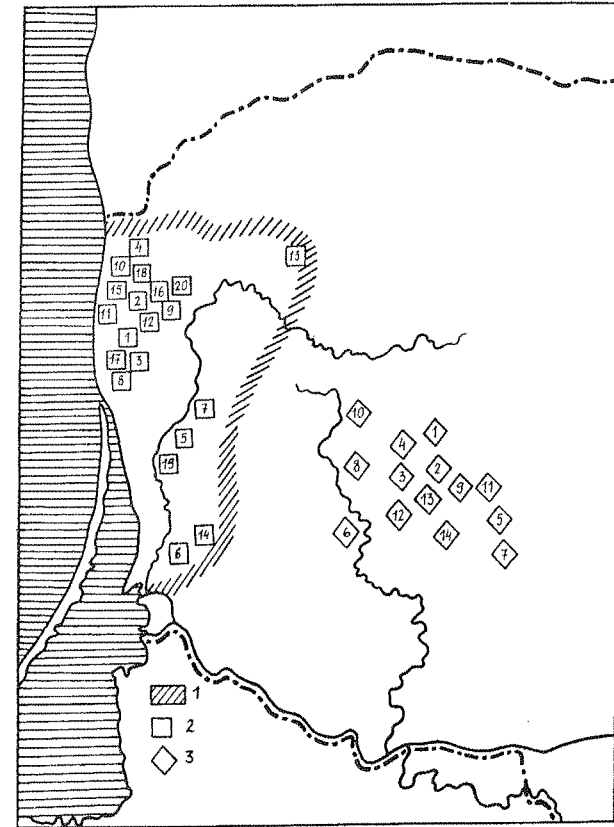
vainikų likusiuose laisvuose ploteliuose. Tokiais atvejais kapą vis tiek su-
po akmenų sienelė. Be to, virš kapų rasta grindinėlių, kurie lyg antvožai
uždengdavo akmenų vainikus.

Taigi jau aptartos akmenų konstrukcijos visiškai paneigia nuomonę,
kad Jūros ir Dubysos tarpupyje žemaičių sąjungos susidarymo išvakarėse
buvo išplitusi pilkapių kultūra. Tai viena. O antra, galutinai ištyrus visus
Žviliuose rastus III-IV a. kapus, paaiškėjo, kad jiems tiesioginių analo-
gijų apstu Baltijos pakrantėse kasinėtuose Kurmaičių, Lazdininkų, Rū-
daičių, Senkų, Reketės ir kituose kapinyuose⁵. Žviliuose tarp kapų rasta
panašių židinėlių, sustatytų iš akmenų, kuriuose per laidotuves būdavo
kūrenama ugnis. Jai buvo skiriama, matyt, daug reikšmės, nes degėsiams
barstyti akmenų vainikai. Kai kurie akmenys net pajudę nuo degėsių
gausumo ar dūmų. Degėsiams barstydavo kapaviečių dugną, karštą. Ka-
dangi kapų sampile taip pat buvo degėsių, galima manyti, kad jų pilta
kartu su žemėmis, užberiant mirusįjį. Panašių apeigų su ugnimi pėdsakus
yra užfiksavę archeologai, kasinėdami kapynus Lietuvos pajūryje. Pana-
šiai išdėliotos įkapės vyrų, moterų bei vaikų kapuose. Panašios ir pačios
įkapės (3 pav.). Žviliuose rasta net specialiai laidotuviams gamintos mi-
niatiūrinės keramikos, kuri ypač būdingas radinys tyrinėtuose Lietuvos
pajūrio kapinyuose⁶. Pažymėtina, kad Žviliuose surinktai archeologinei
medžiagai paralelių žinoma ne tik kuršių žemėse išlikusiuose kapinyuo-
se, bet ir kitų vakarų baltų - jotvingių ar prūsų paminkluose.

3 pav. Žalvariniai pauošalai. III-IV a. Žviliai, Šilalės raj.

Turint visa tai prieš akis, nieko kita nebelineka daryti, kaip tvirtinti, jog
toji kultūrinė sritis kurią reprezentuoja plokštiniai kapynai su akmenų
vainikais apjuostais kapais, apima ne tik Kretingos, Klaipėdos rajonus bei
Minijos baseiną, kaip lig šiol manyta. Rytines tos srities ribas tenka nu-
kelti į vakarines istorinės Žemaitijos žemes, įjungiant bent jau Jūros ba-
seiną (4 pav.).

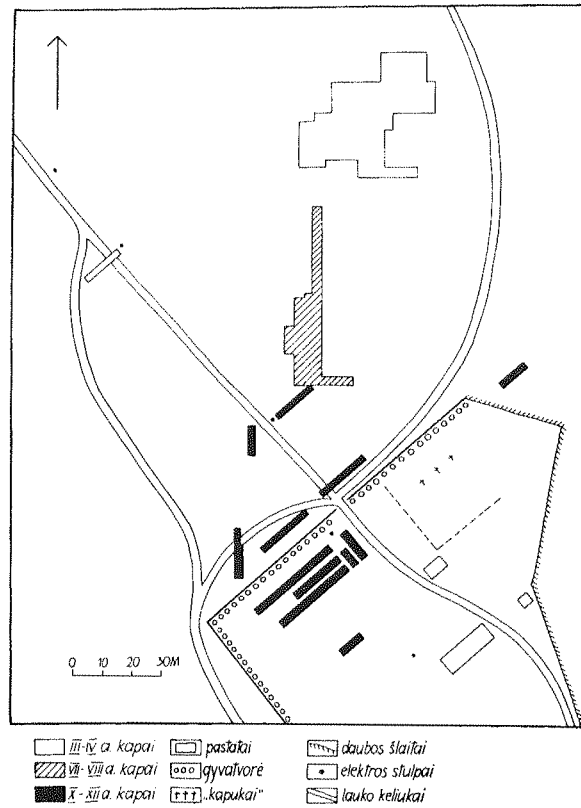
4 pav. Kapynų su akmenų vainikais paplitimas: 1,2 - pagal 1968 m. duomenis,
3 - pagal 1990 m. papildomus autorės duomenis: (1 - Burbiškiai, 2 - Dargaliai,
3 - Džiaugėnai, 4 - Gulbės, 5 - Jaunodava, 6 - Lilcikėnai, 7 - Pagrybis (tyrinėtas),
8 - Pailgotis (tyrinėtas), 9 - Payžnis, 10 - Pajūralis, 11 - Pakalniškiai,
12 - Šarkai (tyrinėtas), 13 - Šiaudaliai, 14 - Žviliai (tyrinėtas). Visi Šilalės rajone.

Vadinasi, Jūros baseine iki žemaičių sąjungos susidarymo palikti kapi-
nynai koncentruojasi palei Baltiją, t.y. Kretingos, Klaipėdos apylinkėse.

Priejus prie tokios išvados, savaime kyla klausimas, kaipgi tada atsiti-
ko, kad šitos, mūsų nuomone, vakarų baltų žemės (turime galvoje Jūros

baseiną) vėliau įėjo į žemaičių, t.y. rytų baltų, sąjungą? O kad taip įvyko, neleidžia abejoti netgi vien Žvilių kapinyno tyrinėjimų duomenys.

Šiame kapinyne buvo laidojama ištisą tūkstantmetį (III-XII a.). Čia iš-tirtų kapų situacijos planas (5 pav.) rodo, kad šiauriniame paminklo krašte telkiasi vakarų baltų kultūrinei sričiai priskiriami III-IV a. kapai.

5 pav. Žvilių kapinyne tyrinėtų kapų situacijos planas:
1 - III-IV a. kapai, 2 - VII-VIII a. kapai, 3 - X-XII a. kapai, 4 - pastatai,
5 - gyvatvorė, 6 - „kapiukai“, 7 - daubos šlaitai,
8 - elektros stulpai, 9 - lauko keliukai.

O štai kitame krašte - jau X-XII a. žemaičių, t.y. rytų baltų, kapai. Iš tiesų, unikali situacija! Kasinėjant perkasas, kurios turėjo sujungti dviejų skirtingų kultūrų kapus, rasti VII-VIII a. kapai. Juos ištyrus, buvo nustatyta, kad šie yra analogiški to paties laikotarpio kapams, anksčiau kasinėtiems Kaštaunaliuose ir Požerėje (abu - Šilalės r.). O šie paminklai laikomi žemaičių palikimu⁷. Žviliškiai VII-VIII a. laikėsi panašių laidojimo

papročių. Moteris, vyrus ir vaikus, išruošdami kelionėn į pomirtinį pasaulį, aprūpindavo panašiomis įkapėmis ir papuošalais. Laidodami kilmingus vyrus, aukodavo žirgą, įdėdavo galvą į kapą. Tai vis tiesiginės paralelės, nevardijant kitų, suartinančios VII-VIII a. žviliškius su kitomis to meto vakarinių žemaičių bendruomenėmis, gyvenusiomis Jūros baseine. Vadinasi, šio regiono gyventojai tuomet jau buvo nutolę nuo savo vakarinių kaimynų kuršių žemėse, o pats sužemaitėjimo procesas turėjo įvykti anksčiau, matyt, V-VI a.

Tenka tik apgailestauti, kad šio pereinamojo laikotarpio kapų Žviliuose iki šiol nerasta. Mat kapinynas labai suardytas, vietomis žiojėja vien rūsiaduobės, kuriose per žiemą ūkininkai laikydavo bulves.

Nerandant Žviliuose V-VI a. kapų, archeologų dėmesį patraukė to paties laikotarpio jau anksčiau kasinėtas Pagrybio kapinynas, esantis tame pačiame Šilalės rajone. Mat šio paminklo, nors ir laikomo žemaičių palikimu, kai kurios laidojimo įkapės bei kapų įranga turi nemažą analogijų Lietuvos pajūryje - kuršių istorinėse žemėse. Pagrybyje rasta net akmenų vainikais apjuostų kapų⁸. Ypač krinta į akis ginklų gausybė. Tai, žinoma, ne atsitiktinumas. Ir štai dėl ko.

Dėl didėjančios krašte turtinės nelygybės I tūkstantmečio viduryje vieni bendruomenių žinioje susikaupdavo daugiau gėrybių, kitų - mažiau. Kildavo tarpgentinių vaidų dėl ganyklų, tinkamų žemdirbystei plotų, kitų vertybių. Karų grėsmė vertė jungtis giminiškas gentis į sąjungas. Antra vertus, užgrobęs svetimas teritorijas, į stipresniųjų genčių valdas patekdavo ir žemių, kuriose gyveno daugiau ar mažiau genetiškai skirtingos etninės grupės. Šitai maišėsi giminės ir gentys, kūrėsi administraciniai-teritoriniai politiniai genčių dariniai. Toks mišrus teritorinis darinys, mūsų nuomone, jungęs ir vakarų, ir rytų baltų etnines grupes, buvo I tūkst. viduryje susiformavusi žemaičių sąjunga. skirtingas substratas nulėmė ir žemaičių kultūros variantiškumą.

Vadinasi, istorinės žemaičių žemės buvo tarsi plati kontaktinė zona, kur bendravo rytų ir vakarų baltai, vyko silpnėsi ar ryškesni asimiliacijos procesai, kur buvo ir pasistūmėjimų į vienos ar kitos etninės bendrijos teritoriją. Juk baltai etniniu požiūriu buvo artimi, ir griežtų ribų, žyminių jų apgyventas sritis, kartais tiesiog neįmanoma nubrėžti. Štai kodėl archeologai ne visada sutaria, nustatinėdami kam - žemaičiams ar aukštaičiams priklauso kapinynas, kaip antai Plinkaigailis, Kairenėliai, Vaitiekūnai ir kt. Pasitaiko, kad tas pats archeologas tą patį paminklą vieną kartą priskiria žemaičiams, kitą kartą - aukštaičiams.

Istorinės žemaičių žemės buvo tartum arena, kur apytikriai nuo V a. maišėsi, bendravo vakarų ir rytų baltai. Reikėtų pridurti, kad tas bendravimas ne visada ir ne visur buvo taikus. Pavyzdžiui, pasitelkus vien tik minėtame Pagrybyje ekspedicijos surinktus archeologinius duomenis, galima teigti, jog tie kontaktai buvę itin karingi. Antai laidosenos ir įkapių

analizė parodė, kad net 48,8 % vyrų palaidoti kaip kariai raiteliai, nepriklausomai nuo jų amžiaus. Net kūdikius laidodavo gerai ginkluotus.

Ypatingomis apeigomis pasižymėjo Pagrybio diduomenei priklausiusių vyrų laidosena. Vienas jų į pomirtinį gyvenimą buvo išlydėtas su numarinta moterimi, greičiausiai verge, įgyta karo metu. Ji palaidota ne taip, kaip kitos jos bendraamžės Pagrybio moterys. Antai mirusiosios drabužių nepapuošė jokiais metaliniais papuošalais, jai nejdėjo tradicinių darbo įrankių, neaprūpino įprastais amuletais - vienu ar dviem gintaro karoliukais, kurie būdavo pritaikomi prie krūtinės papuošalų. Tuo tarpu vyras papuoštas sidabrine antkakle, prie šono padėtas kalavijas. Jau vien tik šios dvi įkapės rodo, kad mirusysis priklausė aukščiausiai gentinės diduomenės hierarchijos pakopai. Laidojant kitą karį, buvo paaukotas vaikas. Tai liudija ant mirusiojo kojų padėtas ryšulėlis su sudeginto vaiko (berniuko) kauliukais, išrinktais iš apeiginio laužo, ir žalvariniais vaikiškais papuošalais, kaip, pvz., segė, smeigtukas, žiedas, atkaklėlė, sulūžusi į tris dalis ir kiek apsilydžiusi nuo ugnies. Šalia buvo dar ir vaikiškos ieties detalė - geležinis įmovinis ietigaliukas. O bendrame trijų vyrų kape ant vieno jų rankos, ištiestos palei šoną, buvo paguldytas kūdikis (miegančiojo pozoje). Beje, kronikose yra užfiksuota, kad baltų paprotinė teisė leidusi šeimos galvai sudeginti savo vaiką ar tarną, jei tai daroma dievų garbei, nors tai, matyt, buvo išimtinis atvejis⁹.

Apskritai susidaro įspūdis, kad pagrybiškių gyvenimas V-VI a. buvo tiesiog sukarintas. Iš dabar turimų duomenų aiškėja, kad Lietuvoje jie vieni pirmųjų, ko gero, apsiginklavo ir kalavijais¹⁰. Ryškios naujovės kari-
nėje organizacijoje: kautynėse su priešais dalyvaudavo ir kovos žirgas. Jis buvo aukojamas laidojant įžymų karį: galvą ir kojas užkasdavo šalia mirusiojo.

Kaip žinome, pomirtinio gyvenimo didesnis ar mažesnis karinis charakteris labai priklausė nuo tam tikro laikotarpio etninių grupių karinių santykių su kaimynais¹¹. Jei vyras, gyvas būdamas, nešiojo ginklą, turi jį nešioti ir anapus. Tad labai tikėtina, jog ginklų gausa, jų įvairovė, naujovės ginkluotėje - matomos kai kuriuose V-VI a. kapinyuose, tyrinėtuose Jūros baseine, kaip tik ir liudija, kad šitas regionas į tuo metu besikuriančią žemaičių sąjungą buvo inkorporuotas karine prievarta, sklindančia iš rytinių žemaičių arealo. Ten ir reikėtų ieškoti tos sąjungos hegemono.

Iš viso to galima daryti išvadą, kad Jūros baseino gyventojų, palikusių kapus su akmenų vainikais, integracija su rytiniais kaimynais galėjo būti ilgai trunkantis procesas, kuriam būdingi kariniai konfliktai. Tokią išvadą gana iškalbingai paremtų ir vėlesnio laikotarpio tyrinėtų paminklų, esančių vakarinėse žemaičių žemėse, archeologinė medžiaga. Antai net Lietuvos valstybės susidarymo išvakarėse, t.y. vėlyvajame geležies amžiuje (IX-XII a.), vakarų žemaičiai savo mirusiuosius laidėjo gerai apginkluotus. Pvz., minėtos ekspedicijos tyrinėtame Žąsino kapinyne (Šilalės raj.)

atkastame kape Nr. 178 buvo 3 kovos kirveliai, Nr. 148B - 2 kalavijai, 1 kovos kirvis, ietis, Nr. 146 - 3, 148C - net 5 ietys¹².

Vadinasi, skirtingas substratas, santykiai su kaimynais daugiausia ir nulėmė vakarų žemaičių kultūros savitumą, kuris akivaizdus, pažvelgus į rytų arba šiaurės žemaičių kultūrinį palikimą Nevėžio baseine ar Šiauliu, Radviliškio apylinkėse.

Išnašos:

¹ Samalavičius S., Abramauskas S. Naujas XIII a. šaltinis apie baltus // Kultūros barai. 1984. Nr. 6.

² Lietuvos istorijos šaltiniai. V., 1955. T. 1.

³ Lietuvos TSR archeologijos atlasas. V., 1977. T. 3.

⁴ Vaitkunskienė L. Dėl žemaičių kilmės // Žemaičių praeitis. V., 1990.

⁵ Lietuvos archeologiniai paminklai: Lietuvos pajūrio V-VII a. kapinyai. V., 1968.

⁶ Nakaitė L. Miniatiūrinės IX-XII a. įkapės Lietuvoje // Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai. A serija. 1964. T. 2 (17).

⁷ Lietuvos archeologija. V., 1984. T. 3.

⁸ Vaitkunskienė L. Pagrybio plokštinio kapinyno kasinėjimai // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1982 ir 1983 metais. V., 1984.

⁹ Dusburgietis P. Prūsijos žemės kronika. V., 1985.

¹⁰ Vaitkunskienė I. Kada Lietuvoje atsirado vicašmeniai kalavijai // Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai. A serija. 1988. T. 2(103).

¹¹ Alseikaitė-Gimbutienė M. Pomirtinio gyvenimo įsivaizdavimas Lietuvoje proistoriniais laikais // Gimtasai kraštas. Šiauliai, 1942. Nr. 5, sąs. 30.

¹² Vaitkunskienė I. Žąsino (Šilalės raj.) senkapio tyrinėjimai 1978 ir 1979 metais // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1978 ir 1979 metais. V., 1980.

Laima Vaitkunskienė

**ZUR FRAGE DES KULTURSUBSTRATS
DER WESTLICHEN SAMAITEN**

Zusammenfassung

In archäologischer Literatur herrscht die Meinung, daß im I.-IV. Jh. auf historischem Boden der Samaiten (Abb. 1) Hügelgräberkultur verbreitet war. Sie war eben dieses Substrat, diese Grundlage, auf die sich später Kultur der Samaiten stützte.

Die neuen, von der Expedition des Instituts für Geschichte Litauens "Žemaitija" gesammelten Aufgaben zeigen aber, daß im III.-IV. Jh. im Gebiet zwischen der Jūra und der Dubysa die Toten nicht in Hügelgräbern, sondern in Gräberfeldern mit Steinkränzen um die Gräber herum begraben wurden (Abb. 2). Solche Gräberfelder weiss man im genannten Gebiet schon in 14 Ort schaften. Das sind neue Kenntnisse, weil bis jetzt die Meinung herrschte, daß Gräberfelder mit Steinkränzen nur an der Ostsee küste Litauens konzentriert wären.

Die Verfasserin meint, daß die Stämme, die in den ersten Jahrhunderten n. Chr. im Gebiet zwischen der Jūra und der Dubysa gelebt hatten, mit ihren Sitten und Bräuchen, kulturellen Traditionen den Stämmen der Westbalten ähnlich waren, die an der Ostsee, in Gebieten Kretinga, Klaipėda, d.h. auf historischem Boden der Kuren gelebt hatten. Mitte des I. Jahrtausends wurde das Gebiet zwischen der Jūra und der Dubysa wahrscheinlich mit Gewalt dem zu jener Zeit sich herausbildenden Bund der Samaiten einverleibt. Die Integration veranschaulicht Plan der Gräbersituation in manchen Gräberfeldern, wo im genannten Gebiet Ausgrabungen gemacht wurden. Z. B., im Norden des Gräberfelds Žviliai, (Bezirk Šilalė) wurden Gräber mit Steinkränzen aus dem III.-IV. Jh. (Abb. 3.) entdeckt. Das ist Hinterlass der Westbalten. Auf einer anderen Seite des Gräberfelds wurden Gräber der Samaiten, d. h. der Ostbalten, die aus dem X.-XII. Jh. stammen, ausgegraben. Bei den Ausgrabungen der Gräben zwischen beiden Seiten wurden auch noch Gräber aus dem VII.-VIII. Jh. entdeckt und erforscht. Es wurde festgestellt, daß es analogische Gräber in Gräberfeldern Kaštaunaliai, Požerė gibt (die beiden befinden sich im Bezirk Šilalė), die Hinterlass der Samaiten aus dem VII.-VIII. Jh. sind. Daraus folgt, daß Assimilation der Einwohner des Gebiets zwischen der Jūra und der Dubysa im V.-VI. Jh. stattfand.

Historischer Boden der Samaiten, d.h. Stromgebiete der Jūra, der Dubysa und des Nevėžis, war also eine breite Kontaktzone der West- und Ostbalten. Es ist offenbar, daß diese Beziehungen nicht friedlich waren. Z. B., im Gräberfeld Pagrybis, Bezirk Šilalė (V.-VI. Jh.) wurden sogar 48,8 % der Männer als Krieger begraben. Nach vorhandenen

Angaben gehören die Einwohner des Stromgebiets der Jūra zu denen, die sich im V.-VI. Jh. als erste mit Schwertern örtlicher Erzeugung bewaffnet hatten. Bei der Beerdigung der Adligen, Kriegsführer wurden auch Kampfrösse aufgeopfert, deren Köpfe und Beine neben Männern begraben wurden. Militärische Konflikte unterbrachen aber den Integrationsprozess nicht: mitte des I. Jahrtausends bildete sich eine territoriale administrativ-politische Einheit, d.h. Bund der Samaiten heraus. Sein Hegemon waren die östlichen Samaiten, die von alters her jenseits des Flusses Nevėžis, in Tiefebene Mittellitauens gelebt hatten. Die Kultur der Samaiten war bis zur Bildung des litauischen Feudalstaates nicht einheitlich. Die lokalen Varianten der Kultur von Samaiten entstanden wegen ihres unterschiedlichen Substrats.

Лайма Вайткунскене

К ВОПРОСУ О СУБСТРАТЕ КУЛЬТУРЫ ЗАПАДНЫХ ЖЕМАЙТОВ

Резюме

В археологической литературе господствует мнение, согласно которому на территории исторической Жемайтии (рис. 1) в I-IV вв. распространилась культура курганов. В связи с процессом образования отдельных племенных объединений в середине I тысячел. на основе упомянутой культуры сложилась жемайтская культура, носителями которой стали жители междуречья рек Юра и Дубиса. Восточную часть исторической Жемайтии археологи отнесли к аукштайтам.

В распоряжении экспедиции "Жемайтия" Института истории Литвы имеются новые археологические данные, свидетельствующие, что накануне образования культуры жемайтов, т.е. в III-IV вв., жители указанного междуречья умерших хоронили уже не в курганах, а в грунтовых могильниках. Кроме того, погребения опоясывали каменными венцами (рис.2). В теперешнее время на территории междуречья известно уже 14 местностей, где находятся погребальные памятники указанного типа. Эти сведения - новое в археологии, ибо до сих пор не было сомнений, что грунтовые могильники с каменными венцами концентрируются лишь в регионе Литовского взморья (рис. 4).

Автор придерживается мнения, что в I-IV вв. племена междуречья по характеру материальной и духовной культуры были близкими тем племенам западных балтов, которые обитали в окрестностях Кретинги, т.е. на территории этнических земель куршей. В середине I тысячел. в связи с формированием территориального союза жемайтов междуречье рек Юра и Дубиса было инкорпорировано в этот союз, гегемоном которого были восточные балты, т.е. жемайты, с давних пор обитавшие в низменностях Средней Литвы, по обеим сторонам р. Невежис. По-видимому, инкорпорация произошла при помощи военной силы. К такому заключению автора привели данные, полученные при исследовании могильников дожемайтского периода. Напр., раскопки погребального памятника Жвиляй Шилальского р-на (рис. 5) показали, что в северной части могильника концентрируются погребения III-IV вв. (рис. 3) с каменными венцами, которые следует отнести к западным балтам. А в противоположной части могильника обнаружены погребения жемайтов, т.е. восточных балтов, относящихся к X-XII вв. При

дальнейшем исследовании могильника были найдены погребения VII-VIII вв. Установлено, что они являются также наследием жемайтов. Таким образом, можно полагать, что интеграция жителей междуречья рек Юра и Дубиса в среду культуры жемайтов произошла в V-VI вв.

Выдвигая предпосылку, что земли исторической Жемайтии, т.е. побережья рек Юра, Дубиса, Невежис, были как бы широкой зоной, где контактировали племена западных и восточных балтов. Одновременно следует добавить, что эти контакты не всегда были мирного характера. Например, в могильнике Пагрибис Шилальского р-на (V-VI вв.) 48,8 % индивидов мужского пола выступает как воины-всадники. Даже дети хоронились с оружием. Судя по последним данным, жители междуречья одни из первых в Литве (в V-VI вв.) вооружились мечами местного происхождения. Для погребального обряда военных предводителей, представителей знати характерно жертвоприношение боевого коня, притом ноги и голова животного закапывались рядом с умершим.

Однако военные столкновения не стали преградой для интеграции междуречья в территориальный политическо-административный союз жемайтов. Но все-таки культура жемайтов с самого начала её сложения (V в.) и до образования Литовского государства (XIII в.) не была однородной: различный субстрат предопределил локальные варианты культуры.